

АБАЙДЫҢ «ҚЫС» ӨЛЕҢІНІҢ ОРЫС ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУ СИПАТЫ

*Эльмира Карахожаева,
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ,
I курс магистранты*

Табиғат - адам баласының еңбек етіп, өмір сүретін ортасы. Табиғат көрінісі дүниежүзі әдебиетіндегі ірі классик ақындардың барлығының да шығармаларынан орын алды. Әр дәуір, әр жағдайға лайықты табиғат көрінісін әр ақын әртүрлі жырлады. Біреулер табиғат арқылы өмір сырын, біреулер адамның көңіл-күйін жеткізді.

Абайдың да айрықша жырлағанының бірі табиғат болды. Ол табиғат аясында өсіп, оны сүйе білді. Абайдың «Желсіз түнде жарық ай», «Күз», «Қыс», «Жаз» деген өлеңдерін оқығанда, табиғаттың әртүрлі құбылысы көзіңе елестейді. Жаратылыстың жайдары жазын, түсі суық тұманды күзін, не болмаса сақылдаған аязы мен қарлы боранын өзің көріп тұрғандай боласың.

Абайдың табиғатты суреттеген өлеңдерін көптеген аудармашылар орыс тіліне аударған. Атап айтатын болсақ, Вс.Рожественский, К.Досжан, М.Адибаев, Ю.Кузнецов, М.Сұлтанбеков және т.б. Солардың ішінде Абайдың «Қыс» өлеңінің аудармалары ерекше назар аударады. Енді сол аудармаларға талдау жасап көрелік.

Абайдың «Қыс» өлеңі былай басталатыны бәріміздің есімізде:

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды.
Үсті-басы - ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.

Абай бұл жолдарда қыс мезгілінің өзіне тән ерекшеліктерін кейіптеу тәсілі арқылы ашып көрсетеді. Қыс табиғаттың суреті, көрінісі емес адам кейіпінде суреттеледі: ақ киімді; денелі; ақ сақалды; соқыр; мылқау; танымас тірі жанды, т.б. Бұл сөздер беретін ұғымдар мен бейнелер ақынның өлеңінің басты мағыналық бірліктерін құрайды. Олардың біреуін қалдырып кеткен жағдайда немесе өзгерткен жағдайда ақынның өлеңінің мазмұны мен мағынасы да өзгереді. Ал түпнұсқаның мазмұны мен мағынасын өзгерту аудармашы үшін үлкен кемістік.

«Қыс» өлеңінің орыс тіліндегі аудармаларына көңіл бөлейік.

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды.

Осы жолдарды Ю.Кузнецов былай аударады:

*Великан в белой шубе, с седой бородой ,
Никого он не видит, слепой и немой.*

Аударманы оқыған оқырманның көз алдына ақ тонды, ақ сақалды алып адам бейнесі елестейді. Ол ешкімді көрмейді, соқыр және мылқау. Аудармашының жасап отырған образы анық, айқын, нақты. Оқыған адамның көз алдынан кетпейді. Осы тұрғыдан келгенде Абай өлеңінің осы екі жолының аудармасының өзінде аудармашының көп ізденгені, көркем шешім жасағаны байқалады. Бірақ аудармашы бұл жерде түпнұсқадағы қыстың бейнесін емес, алып адам бейнесін жасағандай әсер қалдырады.

Ю.Кузнецов «ақ киімді» дегенді - *ақ тон* (в белой шубе), «денелі» сөзін *алып* (великан) деп аударған. Аудармашы «киім», «денелі» деген сөздердің мағынасын дұрыс жеткізе алмаған. Өйткені *ақ тон* түпнұсқадағы «ақ киімді» ұғымын жеткізе алмайды. Екіншіден, аудармашы түпнұсқадағы заттың жалпы мағынасын беретін сөзді жалқы есіммен алмастырған. Аудармашының бұл шешімі түпнұсқаның мағынасын немесе мағыналық бірлігін нақты жеткізіп тұр деп айта алмаймыз.

«Соқыр, мылқау танымас тірі жанды» деген жолды аудармашы «Никого он не видит, слепой и немой» деп тәржімалайды. Бұл жерде түпнұсқаның мынадай мағыналық-құрылымдық бірліктеріне көңіл аудару дұрыс: а) соқыр; ә) мылқау; б) танымас. Аудармашы осы үш ұғымды өз аудармасында беруі қажет еді. Бірақ аудармашы бұл үш ұғымды толық жеткізе алмады. Аудармада жоғарыда көрсетілген үш ұғымның екеуі бар: а) соқыр; ә) мылқау. Ал үшінші ұғым (танымас) аудармашының назарынан тыс қалған. Оның орнына аудармашы *ешкімді көрмейді* деген ұғымды береді. Бұл, біріншіден, аудармашының өз тарапынан қосқан ұғымы, екіншіден, бұл «соқыр» (слепой) ұғымының баламасы. Сөйтіп, аудармашы түпнұсқадағы үш ұғымның біреуін қалдырып кетеді де, қалған екеуінің бірінен (соқыр - слепой) өзара мағыналас екі ұғым (ешкімді көрмейді; соқыр - никого не видит; слепой) жасайды.

Үсті-басы ақ қырау, түсі суық,-

деген жолды Ю.Кузнецов былай аударды:

На суровом лице белый иней блестит.

Осы жолды кері аударсақ, мынадай мағына шығады:

Ызбарлы бетте ақ қырау жарқырайды.

Бұл аударма түпнұсқаға мүлдем сәйкес келмейді. Абай жансыз құбылысқа жан бітіріп сипаттайды. Аудармашы сол жансыз құбылыстың жанды бейнесін бере алмаған. Түпнұсқадағы «Үсті-басы», «түсі суық» деген

ұғымдарды «На суровом лице» деп тәржімалаған. Сөйтіп, түпнұсқадағы «үсті-басы ақ қырау» және «түсі суық» секілді күрделі екі ұғымның жүйесі аудармада көрініс таппаған. Олай айтатын себебіміз, асыл нұсқадағы «үсті-басы» деген сөзді мүлдем аудармаған. Сонымен қатар аудармашы «ақ қырау» сөзін «белый иней» деп тәржімаласа, «түсі суық» деген сөзді «на суровом лице» деп аударады. Қазақ және орыс нұсқасындағы өлеңді салыстырып оқыған оқырман үшін, әрине, орыс тіліндегі аударма түпнұсқа мағынасын мүлде бере алмайды. Ал орыс оқырмандары Абайдың жансыз нәрсеге жан бітіріп, қыстың бейнесін адам кейіпінде суреттеген шеберлігін аударма арқылы сезінуі мүлде қиын.

Басқан жері сықырлап, келіп қалды,-

деген жолды Ю. Кузнецов былай аударыпты:

Все скрипит и трещит под тяжелой стопой.

Біз бұл жолды былайша кері аудардық:

Ауыр табанның астында бәрі сықырлап, шықырлайды.

Түпнұсқадағы «басқан жері» сөзі тәржімаланбаған. Ал «сықырлап» сөзін «скрипеть» деп сөзбе-сөз аударса және «келіп қалды» деген сөз аудармада көрініс таппаған. Аудармашы өз жанынан «все трещит» және «под тяжелой стопой» деген сөздерді қосады. Қалай дегенмен де аудармашы бір қарағанда Абайдың ойын жеткізгісі келгенімен Абайдың ойын дөп басып айта алмаған. Осы өлеңнің орыс тіліндегі бір ғана емес бірнеше нұсқасы болса да Абайдың көркемдік бейнесін дәл аударған аудармашылар жоқтың қасы.

Осы жолдарды М.Сұлтанбеков өзінше аударған:

*Белобородый, в белой одежде старик
Глух и нем ко всему и ко всем без разбора.*

Осы жолды кері аударатын болсақ:

*Ақ сақалды, ақ киімді қария
Барлық нәрсеге мылқау барлық нәрсеге талғамсыз,-*

деген мағына шығады. Бұл аудармада М. Сұлтанбеков тіпті «в белой одежде старик» деп аударма жасаған екен. Түпнұсқада «старик» қазақ тілінде «қария» деген сөз мүлдем жоқ. «Ақ киімді» және «ақ сақалды» сөздерінің аудармасы бар, ал «денелі» сөзінің аудармасы жоқ. Оның орнына аудармашы «старик» (қария) сөзін қосқан. Ал өлеңнің екінші жолында біз аударылған «мылқау» (глух) деген сөзді ғана кездестіреміз. Асыл нұсқадағы «соқыр» сөзі

аударылмаған және *танымас тірі жанды* деген мағынаны аудармашы «*и ко всем без разбора*» деп берген. Жалпы аударманың сөздік құрылымына келсек осылай аударылған екен. Мағыналық жағы туралы сөз етер болсақ, онда әңгіме мүлде бөлек. Олай дейтін себебім, ең бірінші аударманы оқып отырған адамға ешқандайда қыстың, табиғаттың бейнесі елестемейді, керісінше, қария бейнесі көз алдымызға келеді. Аудармашы өлеңнің келесі жолдарын былай аударды:

*Белый иней на нем и по виду суров,
По скрипучему снегу ступает упорно.*

Кері аудармасы:

*Үстінде ақ қырау, түсі суық
Сықырлаған қарды қайраттана басты,-*

мағынасы жағынан түпнұсқаға жақынырақ түскен. Бұл жолда да аудармашы түпнұсқадағы *басқан жері, келіп қалды* деген ұғымдарды бере алмаған. Тек қана «скрипучий» (сықырлаған) деген сөздің ғана аудармасын көре аламыз. Ал мағынасы туралы айтар болсақ оқырманға қыстың бейнесі емес, үстін қырау басқан қария елестейтіні сөзсіз.

Вс. Рождественскийдің аудармасына назар аударсақ:

В белой шубе, плечист, весь от снега седой.

Кері аудармасы:

Ақ тонды, иықты, қардан ақ сақалды.

Вс. Рождественский «ақ киімді» сөзін - «в белой шубе», «денелі» сөзін - «плечист», «ақ сақалды» сөзін «от снега седой» деп аударған екен. Біз аудармаға назар салсақ, аудармашы сөздердің аудармасын береді және ойынан сөздер қосып еркін аудармаға бой алдырады. Түпнұсқадағы «ақ сақалды» сөзін орыс оқырманына «*весь от снега седой*» деп береді. Осы жердегі *весь от снега* сөзін аудармашы өз тарапынан қосады. Өлеңнің келесі жолына қарасақ:

Слеп и нем, с серебристой большой бородой,-

деген аударманы көреміз.

Осы жолдың кері аудармасы:

Соқыр, мылқау, үлкен күміс сақалды.

Түпнұсқадағы *танымас тірі жанды* сөздері тәржімаланбаған. Оның орнына аудармашы *үлкен күміс* деген сөздерді өз тарапынан қосқан.

Сонымен қатар, аударманың бірінші және екінші жолында «сақал» сөзін кездестіреміз. Яғни аудармашы бір сөзді қайталап екі жолда да береді. Аудармаға қарап, түпнұсқа өлеңнің мағынасы ашылмаған деп айтуымызға болады.

Враг всему, что живет, с омраченным челом

Осы жолдың кері аудармасы:

Кіртиген қабақпен өмір сүреді, барлығына жау.

Аудармаға қарайтын болсақ, өлең жолының бірде-бір сөзі дәл аударылмаған. Түпнұсқа өлеңнің мағынасы аудармада мүлде ашылмаған.

Он, скрипучий, шагает в степях, снеговой,-

деген төртінші жолдың кері аудармасы:

Ол, сықырлап, қарлы далада жүр.

Бұл тармақта да аудармашы өзі қосқан сөздер бар. Аудармашы «Ол» деп белгілі адамды меңзеп отыр. Түпнұсқаға зер салатын болсақ, Абай ешқандайда адам бейнесін бейнелемейді. Соған қарағанда, аудармашы өлеңнің түпкі мәнін түсінбеген деп толық айтуымызға болады.

Абайдың «Қыс» өлеңін түпнұсқадан оқитын болсақ, Абай қыс мезгіліндегі табиғат бейнесіне жан бітіре сипаттайды. Қыс мезгілінің сондай бір ерекшелігін, қарлы боранын, аязын, аппақ қырауына жан бітіргендей болады. Оқыған адамға да ерекше ой салары, әсер етері сөзсіз. Ал орыс тіліне аударылған нұсқаларын оқыған оқырман үшін мұндай әсер алу екіталай. Сонымен қатар, орыс тілді оқырмандар бұл өлеңнің негізгі, түпкі ойын түсінбеуі мүмкін. Себебі, аудармашылар түпнұсқаны өздері толық түсінбеген. Олар сөзбе-сөз аударып, сол арқылы өлеңнің мағынасын берген. Бірақ түпнұсқа мен аударманы бір-бірімен салыстырғанымызда, олардың арасында ешқандай сәйкестік жоқтығы белгілі болады.

Қазақ оқырманы алған әсерді өзге тілдегі оқырманда алу үшін аудармашы Абайдың деңгейінде сөйлеуі тиіс. Өкінішке орай, қазіргі кезде ондай аудармашылар кем де кем. Абай өлеңдерін, алдында айтып кеткендей, көп аудармашылар аударған. Бірақ олардың аудармаларында Абайдың өзіне тән ақындық даралығы көрініс таппаған.

ӘДЕБИЕТ

1. www.abai-inst.kz